

„Zmiešané metódy“ ako výskumná stratégia v psychologickom výskume kvality života

„Mixed methods“ as a research strategy in psychological research into quality of life

Josef Džuka^{1*}

¹ *Inštitút psychológie, FF PU*

Abstrakt

V psychologickom výskume dominuje kvantitatívny prístup, čo možno usúdiť z počtu publikovaných odborných článkov či už doma alebo v zahraničí. A platí to aj pre oblasť výskumu kvality života. A výskumy, ktoré využívajú obidve výskumné stratégie sú v oblasti kvality života zriedkavé. Zámerom tohto príspevku je prezentovať výsledky psychologických výskumov z inej oblasti, v ktorej bolo využitie zmiešaných metód úspešne aplikované a navrhnúť alternatívy pre ich využitie vo výskume kvality života. Tento zámer bol realizovaný dvojako: a) v príspevku je opísaných päť konkrétnych výskumov, ktoré využívajú „zmiešané metódy“ pri analýze vyučovacieho procesu a boli navrhnuté alternatívy možného využitia týchto postupov pri výskume kvality života, b) je prezentovaný stručný opis návrhu, ktorý vznikol na základe výsledkov vlastného výskumu kvality života, ako aplikovať „zmiešané metódy“ výskumu v tejto oblasti.

Kľúčová slova: kvalita života, kvantitatívny výskum, kvalitatívny výskum

Abstract

Current psychological research is dominated by a quantitative approach, which may be deduced from the number of research papers published at home and abroad; this applies to the research into quality of life as well. What is more, research endeavours utilizing both research strategies in the area of quality of life are rare. The objective of the paper is to present results of psychological research from a different area, in which mixed methods were successfully implemented, and to suggest alternatives for their employment in research into quality of life. The objective was reached in two ways: a) by describing five different pieces of research which use „mixed methods“ in their analysis of teaching process, and by offering alternatives of their use within research into quality of life, b) by presenting a brief description of a suggestion of how to apply „mixed methods“ in

---

*Korespondenční autor: Inštitút psychológie, FF PU, Ulica 17. novembra 1, 08001 Prešov
e-mail: dzukaj@unipo.sk

research into quality of life, which is a result of the author's own research in the given area.

Keywords: quality of life, quantitative research, qualitative research

---

Úvod

Výskum kvality života vo svetovom meradle možno považovať za mimoriadne expanzívny. Iba v databáze ProQuestCentral po zadaní slovného spojenia „quality of life“ bolo v roku 2011 (11. 5. 2011) 3848777 záznamov a o rok neskôr (4. 8. 2012) to bolo už 4359218, teda pribudlo vyše pol milióna publikovaných výstupov, ktoré majú v názve „kvalita života“.

Podobnou vyhľadávacou stratégiou – hľadaním slovného spojenia v názve článku „kvalita života“ v troch časopisoch Československá psychologie, Psychologia a patopsychologia dieťaťa a Studia psychologica s obmedzením na obdobie ostatných 10 rokov (od roku 2002) sme našli spolu 27 článkov. V tomto prevažne domácom výskume (ak počítame české a slovenské publikácie spolu a zohľadníme fakt, že v časopise Studia psychologica sú publikované príspevky aj autorov z iných krajín) podobne ako v celosvetovom výskume dominuje kvantitatívna metodológia – z 27 štúdií mala afinitu ku kvalitatívnemu výskumu kvality života iba jedna – Mareš, Neusar (2010). Štúdie, ktoré mali ambíciu využiť obidva prístupy pri analýze konkrétneho javu sme v analyzovaných 27 štúdiách nenašli, a preto bolo zámerom tohto príspevku ukázať tento typ metodologického postupu na príkladoch výskumov zo zahraničia a na príklade z vlastného výskumu.

Zatiaľ čo kvantitatívny výskum a jeho metodológia je v pozícii, že ho autori štúdií v názve svojich príspevkov neuvádzajú, kvalitatívny prístup na seba obvykle upozorňuje tak, že autori v názve explicitne zdôraznia, že ide o kvalitatívnu metódu, metodológiu, prístup, resp. druh analyzovaných údajov a pod. Súvisí to s rôznymi príčinami, avšak nie je úlohou tohto príspevku ich analyzovať. Jednou z príčin je pravdepodobne aj to, že aj keď sa kvalitatívny výskum v spoločenských vedách využíva storočie, za prvý text, ktorý definoval metodológiu kvalitatívneho výskumu, je považovaná až práca *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research* (Glaser & Strauss, 1967). Rozvoj kvalitatívneho výskumu akceleroval v posledných 15 rokoch, čo dokazuje napr. počet publikovaných metodologických textov zameraných na kvalitatívny výskum (napr. v rokoch 1995 až 2002 vydavateľstvo Sage publikovalo 127 prác). Jedným zo znakov súčasného vývoja v oblasti kvalitatívnych metód v sociálnych vedách je to, že nadobúda podobné formálne znaky, aké sú charakteristické pre kvantitatívne metódy. Ako príklad možno uviesť dva z viacerých trendov: formalizácia metód (požiadavka na zvyšovanie reliability nástrojov a validity výsledkov kvalitatívneho výskumu, prísny výskumný dizajn, formalizovaný spôsob komunikovania výsledkov) a využívanie výpočtovej techniky (využívanie softvérov, ktoré umožňuje zlepšiť presnosť a reliabilitu analyzovania údajov a zvýšiť rigoróznosť úsudkov a záverov). Tieto trendy, samozrejme, neznamenajú, že obidve metodológie strácajú svoju povahu.

Je potrebné upozorniť, že vyššie uvedený krátky exkurz sa týka v prvom rade sociológie a sociologického výskumu (aj keď bolo použité slovné spojenie sociálne vedy). Čo sa týka využitia kvalitatívneho výskumu v psychologických vedách (v zahraničí sa ustálilo pomenovanie kvalitatívna psychológia), na tomto mieste neuvádzame príklady výsledkov čisto kvalitatívnych výskumov. Naším zámerom je uviesť príklady, ktoré integrujú alebo rôznym spôsobom prezentujú využitie kvalitatívneho a kvantitatívneho prístupu v jednom výskume. Realizovať tento zámer však bolo spojené s prekvapením: Po zadaní slovného spojenia „Qualitative and Quantitative Approaches to Quality of Life“ v databáze ProQuestCentral sme nenašli ani jeden produkt (6. 8. 2012) a po zadaní slovného spojenia „A Mixed Method Approach to Quality of Life“ sme našli iba jednu štúdiu (Dunning, Williams, Abonyi, & Crooks, 2008), ktorá je však z oblasti geografie a pre psychologický výskum je iba marginálne inšpiratívna. Autori tejto jedinej štúdie rovnako s prekvapením konštatujú, že štúdie, ktoré využívajú „zmiešané metódy“ výskumu kvality života chýbajú. Poznámka: zámerom autora nebolo poskytnúť vyčerpávajúcu analýzu používania zmiešaných metód v celosvetovom meradle, ale iba na príklade jednej databázy, ktorá eviduje predovšetkým tzv. karentované články, demonštrovať aktuálny stav.

Cieľom tohto príspevku je preto, prezentovať výsledky psychologických výskumov z inej oblasti, v ktorej je využitie zmiešaných metód overované a pokúsiť sa poskytnúť inšpiráciu pre ich využitie vo výskume kvality života. Druhým zámerom bolo prezentovať stručný opis návrhu, ako aplikovať „zmiešané metódy výskumu“, ktorý vznikol na základe výsledkov vlastného výskumu.

Zmiešaná metodológia v psychologickom výskume

Pod vyššie uvedeným názvom bol v roku 2005 v časopise FQS publikovaný súbor príspevkov, ktorý sa týkal kvantitatívneho a kvalitatívneho prístupu vo výskume vyučovania a vyučovacieho procesu. Išlo o príspevky, ktoré využívali ako výskumnú stratégiu „zmiešané metódy“ v oblasti vyučovania. Zámerom našej analýzy je poskytnúť námety, ako aplikovať „zmiešané metódy“ na oblasť kvality života a ako vhodný zdroj týchto námětov sme využili päť príspevkov z uvádzaného zdroja, ktorých prístupy sme aplikovali na oblasť kvality života.

1. Schweizerová, Paechterová, Weidenmann (In: Gahleitner & Gürtler, 2005) aplikovali „zmiešané metódy“ v ich výskume tak, že kvalitatívne metódy použili pri analýze diskurzu členov skúmanej skupiny osôb – išlo o riešenie problémovej úlohy a analýzu priebehu komunikácie členov skupiny a za účelom porovnania rôznych komunikačných typov (communication settings) boli použité kvantitatívne postupy: pomocou inferenčnej štatistiky boli porovnávané údaje, ktoré sa týkali frekvencie interakcie osôb, ktoré spolu riešili úlohu prostredníctvom on-line komunikácie (chat), komunikáciou tvár v tvár (face to face) a prostredníctvom videokonferencie. V uvedenom prípade išlo teda ako použitie zmiešaných metód s tým, že rozhodujúca bola postupnosť ich aplikácie a dala by sa nazvať: od kvalitatívnych údajov k ich kvantitatívnej analýze.

Vo výskume kvality života by mohla byť táto výskumná stratégia využiteľná napríklad tak, že za účelom opisu toho, ako chápu ľudia kvalitu života, by boli analyzované viaceré zdroje informácií, ktoré sa týkajú kvality života – čo v bežnej komunikácii hovoria ľudia o kvalite života, čo píše noviny o kvalite života, ako komunikujú rôzne komunity o kvalite života atď. Získané produkty by bolo možné analyzovať z hľadiska frekvencie pojmu „kvalita života“ v rôznych typoch komunikácie pomocou kvantitatívnych postupov (napr. pomocou konfiguračno–frekvenčnej analýzy).

2. Huberová (In: Gahleitner & Gürtler, 2005) použila „zmiešané metódy“ v inej postupnosti, ktorá by sa dala nazvať: od kvantitatívnych údajov k prehĺbeniu ich pochopenia prostredníctvom kvalitatívnej interpretácie. Výskumný problém sa týkal toho, akú úlohu má spôsob inštrukcie pri vyučovaní v závislosti od ročníka, v ktorom sú žiaci a aký dopad to má na ich výkon a vnútornú motiváciu. Použité boli tieto nástroje výskumu: ako prvé boli aplikované rôzne spôsoby inštrukcie žiakov, potom dotazníky (na zisťovanie vnútornej motivácie), nasledovala učiaca fáza a nakoniec boli administrované testy výkonu. Kvalitatívne údaje boli získané na základe pozorovania žiakov v triede a prostredníctvom otvorených otázok o tom, čo bolo dobré a čo bolo zlé na tomto vyučovaní a získané kvantitatívne údaje (dotazníky a výkonové testy) boli analyzované prostredníctvom 2x2 ANOVy. Výsledky kvantitatívnej štatistiky (ANOVy) preukázali efekt ročníka na výkon a efekt druhu inštrukcie a zistená interakcia bola interpretovaná v tom zmysle, že druh inštrukcie je účinnejší u žiakov vyššieho ročníka. Kvalitatívna analýza pomohla objasniť, prečo je tomu tak: na základe analýzy kódovaných odpovedí na voľné otázky sa ukázalo, že časť žiakov nižšieho ročníka neabsolvovala predtým rovnako často výkonové testy ako tí, ktorí podali lepší výkon – zlepšenie výkonu súviselo s počtom absolvovaných výkonových testov (žiaci vyššieho ročníka sa naučili riešiť typ úloh, ktoré sa používajú vo výkonových testoch).

Aj v tomto prípade je možné sa inšpirovať a využiť opísaný postup vo výskume kvality života napríklad tak, že by boli porovnávané rôzne skupiny osôb z hľadiska skóre, ktoré by získali v tradičnom dotazníku kvality života (napr. WHOQOL–BREF, ktorý zisťuje skóre v štyroch oblastiach života: fyzické zdravie, prežívanie, sociálne vzťahy a prostredie). V prípade zistenia štatisticky významne odlišného skóre v jednotlivých oblastiach v porovnávaných skupinách – napr. žiaci a učitelia, osoby z odlišných sociálno–ekonomických pomerov atď., by nebola produkovaná hypotetická interpretácia, ale prostredníctvom analýzy výpovedí skúmaných osôb na voľné otázky by boli hľadané osobami produkované vysvetlenia, ktoré poukazujú na dôvody zistených odlišností.

3. Mayring (In: Gahleitner & Gürtler, 2005) uvádza, že v „zmiešanej metodológii“ môžeme rozlišovať medzi kombinujúcimi (napríklad sekvenčné, pozri vyššie) a integrujúcimi modelmi (napríklad triangulácia). Autor využil vo svojom výskume na analýzu toho, čo to znamená byť „cool“ kombinujúci model: v prvom kroku exploračnej povahy získal kvalitatívne dáta – voľne formulované výpovede osôb. Tieto boli potom analyzované s využitím ukotvenej teórie a na tomto základe bol navrhnutý model toho, čo je to „coolness“. V druhom kroku boli

pomocou dotazníka získané kvantitatívne dáta, na základe ktorých bol tento model testovaný pomocou štruktúrálnej rovnice (autor použil na analýzu softvér LISREL).

Aj v tomto prípade je možné sa inšpirovať uvedeným výskumom napr. tak, že kvalita života by bola definovaná s využitím voľných výpovedí rôznych skupín osôb o tom, čo považujú za kvalitu života. Na základe týchto výpovedí by bol navrhnutý model, resp. teória kvality života a na základe tejto teórie by boli formulované položky nástroja, pomocou ktorého by komponenty modelu boli merané. Tie by potom boli testované pomocou štruktúrálnej rovnice (SEM) z hľadiska toho, do akej miery je kompatibilný teoretický model a skutočné odpovede osôb.

4. Gläser–Zikudová (In: Gahleitner & Gürtler, 2005) využila kvalitatívno–kvantitatívny prístup vo výskume učenia sa študentov a ich emócií. Učenie sa a emócie majú odlišné teoretické základy akými sú teória sebaregulácie, úzkosť, subjektívna pohoda. Autorka navrhla model, ktorý integruje uvedené teórie. Ako nástroje výskumu boli použité: semi–štruktúrované interview, denníky a video za účelom pozorovania relevantných emócií akými sú záujem, subjektívna pohoda, úzkosť a nuda. Video analýza ukázala, že jasne štruktúrovaná prezentácia bola v pozitívnom vzťahu k záujmu, zatiaľ čo spokojnosť študentov bola v pozitívnom vzťahu k pochvale, resp. pozornosti voči študentovi zo strany učiteľa. Kvantitatívne výsledky podporili zistenie, že učiteľova pedagogická kompetencia silno súvisí s emóciami študentov. Naopak, korelácia iných dimenzií akými je napr. sociálna klíma, je slabá. Konkrétne, učiteľova kompetencia kategorizovať výkon študentov (diagnostická kompetencia) bola pre emócie študentov veľmi dôležitou, subjektívna pohoda študentov sa ukázala byť dôležitou tak pre samotné vyučovanie ako aj indikátor kvality vyučovania.

Tento výskum poskytuje inšpiratívny podnet pre pokus, overiť vzťahy kvality života a iných konštruktov (napr. subjektívnej pohody, duševného zdravia atď.), pokúsiť sa formulovať integrovanú teóriu alebo integrovaný model kvality života s využitím analýzy diskurzu a tento model potom kvantitatívnymi postupmi overiť.

5. Bischof a kol. (In: Gahleitner & Gürtler, 2005) kombinovali kvalitatívne a kvantitatívne výskumné stratégie pri analýze prežívania averzívneho napätia u troch rôznych skupín pacientov: pacienti s hraničnou poruchou osobnosti, pacienti s depresiou a pacienti s anxiózitou a kontrolná skupina zdravých. Skúmané osoby odpovedali na otvorené otázky, ktoré sa týkali averzívneho napätia. Autori s využitím obsahovej analýzy kódovali výpovede skúmaných osôb a zistili tieto druhy averzívneho napätia: napätie kognitívnej povahy, napätie emocionálnej a fyzickej povahy, napätie ako tendencia niečo urobiť a napätie ako zvládanie (coping). Pomocou kvantitatívnej analýzy zistili, že rôzne typy averzívneho napätia sú charakteristické pre odlišné skupiny pacientov. Ich postup možno nazvať „zmiešaná metodológia“, v ktorej kvalitatívny postup je použitý v prvej etape analýzy a kvantitatívny postup buduje na výsledkoch kvalitatívnej analýzy.

Aj tento piaty príklad je inšpiratívny pre výskum kvality života: identifikovať rôzne skupiny osôb a analyzovať oblasti kvality života prostredníctvom kvalitatívnej metodológie. Získané výpovede potom kódovať a zistiť, v akej miere sú rôzne skupiny osôb podobné, resp. sa od seba v kódovaných kategóriách líšia.

Možno zhrnúť: Päť príkladov aplikovania „zmiešanej metodológie“ poukazuje na to, že kvantitatívny a kvalitatívny výskum nie sú opozitami, resp. nie sú v konflikte. Naopak, obidva prístupy sú využiteľné komplementárne. Aplikovať obidve paradigmy komplementárne poskytuje príležitosť pre porovnanie výsledkov a otvára možnosti pre nové perspektívy. „Obidve metodológie, kvalitatívna a kvantitatívna sa navzájom vo veľkej miere prekrývajú. Nie je možné interpretovať štatistickú analýzu bez použitia kvalitatívnej interpretácie. To isté platí pre kvalitatívne zistenia. Veľá učebníc kvalitatívnej obsahovej analýzy sa odvoláva na kvantitatívne spracovanie dát (napríklad zisťovanie zhody kódovania pomocou koeficientu KAPPA alebo RAND)“ (Gahleitner & Gürtler, 2005).

Návrhy, ktoré sme k publikovaným príkladom využitia „zmiešaných metód“ doplnili, sú výsledkom našej úvahy a je treba ich považovať iba za heuristiky, resp. impulzy na zváženie, ako využiť „zmiešané metódy“ vo výskume kvality života rôznych skupín osôb.

„Zmiešané metódy“ vo výskume kvality života – príklad z vlastného výskumu

V našom výskume (Džuka, 2013) sme porovnávali psychometrické vlastnosti dvoch typov nástrojov na zisťovanie subjektívne hodnotenej kvality života – tradičného kvantitatívneho generického nástroja (dotazník WHOQOL–BREF) a individualizovaného kvantitatívneho generického nástroja (GPGI). Zisťovanie kvality života pomocou tradičných kvantitatívnych nástrojov spočíva v predložení zoznamu položiek a vychádza sa z predpokladu, že pokrývajú väčšinu dôležitých aspektov kvality života všetkých osôb a zároveň, že položky majú pre každú osobu rovnakú dôležitosť. Individualizované nástroje naopak predpokladajú, že rôzne aspekty života majú pre rôzne osoby odlišnú dôležitosť a zahŕňajú iba oblasti, ktoré sú pre kvalitu života osoby subjektívne významné. Výsledky nášho výskumu ukázali, že dve hlavné výhrady zástancov individualizovaného merania voči tradičným nástrojom – predpoklad, že škály tradičných nástrojov nepokrývajú väčšinu dôležitých aspektov kvality života všetkých osôb a že položky tradičných nástrojov neodhaľujú individuálnu dôležitosť opytovaného atribútu – sa nepreukázali ako argumenty v prospech individualizovaných nástrojov. Možno sa domnievať, že je to preto, lebo pri konštruovaní škál tradičných nástrojov je kladený dôraz na to, aby položky pokrývali celú šírku meraného konštruktú a obvykle sú z uvedeného dôvodu tieto nástroje multidimenzionálne. Avšak overiť domnienku, zistiť, či sa naozaj v prípade individualizovaných nástrojov vo výpovediach skúmaných osôb objavia iné oblasti kvality života, také, ktoré tradičné nástroje nepokrývajú, nie je možné inak, ako kvalitatívnou analýzou. V našom prípade sa núka analýza získaných údajov z individualizovaného merania. Konkrétne, analýzou formulácií oblastí kvality života, ktoré opytované osoby uvádzali – osoba je pri tomto meraní požiadaná, aby uviedla 5 oblastí svojho života, ktoré považuje za dôležité. Za týmto účelom sme pôvodný nástroj GPGI doplnili o časť, v ktorej boli opytované osoby požiadané, aby každú z piatich nimi uvedených oblastí života priradili k 4 kategóriám – fyzické zdravie, prežívanie, sociálne vzťahy a prostredie (4 oblasti, ktoré zisťuje dotazník WHOQOL–BREF). Vyjadrenia, ktoré osoby neboli schopné zaradiť k štyrom definovaným oblastiam kvality života, sa stali ukazovateľom toho, do akej miery tradičné škály

nepokrývajú všetky oblasti kvality života. Inou alternatívou kvalitatívneho postupu je, uskutočniť priradenie získaných výpovedí dvoma expertmi do definovaných kategórií – kategórie potom porovnať s oblasťami, ktoré sú obvykle zisťované pomocou tradičného merania kvality života. Obidva spôsoby kvalitatívnej analýzy plánujeme realizovať a výsledky týchto analýz publikovať.

Namiesto záveru: Ak odlišné metodológie existujú aj preto, lebo sú odlišné, potom je tu jeden významný dôvod, aby odlišnosť bola prínosom, lebo objekt výskumu, skúmaná realita je integrovaná a celostná: poznávať „celostnú“ kvalitu života dvoma odlišnými metodologickými optikami (zatiaľ kým neexistuje ich integrovaná alternatíva) môže byť efektívnejšou cestou k poznaniu podstaty skúmaného javu ako jednou.

Zdroj financovania

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV–0374–10.

Literatura

- Dunning, H., Williams, A., Abonyi, S., & Crooks, V. (2008). A Mixed Method Approach to Quality of Life Research: A Case Study Approach. *Soc Indic Res*, 85, 145–158.
- Džuka, J. (2013). Reliabilita a validita tradičného a individualizovaného nástroja kvality života. *Československá psychologie*, 3, 271 – 279.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine.
- Gürtler, L., & Gahleitner, S. B. (2005). Conference Report: Fifth Annual Meeting of Qualitative Psychology "Qualitative and Quantitative Approaches to Learning and Instruction" / First Meeting of the Special Interest Group #17 of the European Association for Research in Learning and Instruction (EARLI) "Mixed Methodology in Psychological Research" [26 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 6(3), Art. 33, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0503330>.
- Mareš, J., & Neusar, A. (2010). Silent voices: children's quality of life concepts. *Studia Psychologica*, 52 (2), 81–100.